

Χρονικό

Διανέμεται με τον «ΠΟΛΙΤΗ» της Κυριακής

18 Δεκεμβρίου 2011 | Τεύχος 194 | ISSN 1986-048X

Η ενάλια αρχαιολογία στην Κύπρο

Πολιτιστικό Ϊδρυμα
Τραπέζης Κύπρου

Αγοράστε ένα κομμάτι πολιτισμού

Κοσμήματα εμπνευσμένα από τη Μυκηναϊκή, Αρχαϊκή και Μεσαιωνική περίοδο

Οι στιγμές που ζούμε με τους ανθρώπους που αγαπάμε είναι ανεκτίμητες. Κάντε τις ακόμη πιο ξεχωριστές, ζωρίζοντας πολίτεια, διαχρονικά, πρωτότυπα δώρα, εμπνευσμένα από τον θησαυρό που λέγεται κυπριακός πολιτισμός.

Στην Αγορά του Πολιτισμικού Ιδρύματος Τραπέζης Κύπρου θα βρείτε αναπαράγωγες κομημάτων από την αρχαιολογική συλλογή Τευργίου και Νεφέλης Τσίσιπρα Πετρούδη καθώς και:

- Μεγάλη συλλογή εκδόσεων του Πολιτισμικού Ιδρύματος
- Πιστά αντίγραφα χαρτών και χαρτακιών της Κύπρου
- Αντικείμενα, είδη γραφικού και συλλεκτικές καρτέλες

Δείτε την πλούσια συλλογή της Αγοράς του Πολιτισμικού Ιδρύματος στο www.cypriote.com.cy, κάντε την παραγγελία σας τηλεφωνικά και παραλάβετε την από το πλησιέστερο κατάστημα της Τραπέζης Κύπρου.

Ορες λειτουργίας: Δευτέρα - Παρασκευή 8:00 - 14:00 και Δευτέρα 15:15 - 17:30

Πολιτισμικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου
Φωκιοκράτους 88-90, Πλάκα Λακαμίας
Τηλ: 22128117, Φαξ: 22612839
www.cypriote.org

Πολιτισμικό Ίδρυμα
Τραπέζης Κύπρου

4 Τι είναι η ενάλια αρχαιολογία

6 Η ενάλια αρχαιολογία στην Κύπρο: μια σύντομη ιστορία με πολλούς ήρωες

9 Η διδασκαλία της ενάλιας αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου

11 Το ναυάγιο του Μαζωτού

16 Η συντήρηση ενάλιων αρχαιοτήτων από το Τμήμα Αρχαιοτήτων

19 Το Ίδρυμα Θέτις

Εβδομαδιαία Έκδοση
της Εφημερίδας

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Εκδόσεις Αρκίτινος Λτδ
ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παπαδόπουλος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Διονύσιος Διονυσίου
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χάρης Νικολαΐδης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ: Μαρία Κωνσταντή
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ: Μιχάλης Φενερίδης
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: MPD LTD
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: PRINTCO LTD

Τοποθέτηση αμφορέων σε δεξαμενές στο Εργαστήριο Συντήρησης για τη σταδιακή αφαλάτωση τους πριν από το στέγνωμα (φωτο: 15.06.2011, Μ. Κατσορομάλη, © Πανεπιστήμιο Κύπρου).

Η συντήρηση ενάλιων αρχαιοτήτων από το Τμήμα Αρχαιοτήτων

*Της Ελένης Λοϊζίδου
Συντηρήτριας Τμήματος Αρχαιοτήτων.*

Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, το οποίο ιδρύθηκε το 1935 όταν θεσπίστηκε ο Περί Αρχαιοτήτων Νόμος, αποτελεί τον αρμόδιο φορέα για τη διαχείριση και διατή-

ρηση του αρχαιολογικού πλούτου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ανάμεσα στις κύριες αρμοδιότητες του Τμήματος περιλαμβάνονται η διεξαγωγή ανασκαφών, συστηματικών και σωστικών, η ίδρυση, λειτουργία και εμπλουτισμός κρατικών αρχαιολογικών μουσείων και η προστασία, αποκατάσταση και προβολή αρχαίων μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. Επιπρόσθετα, η συντήρηση αρχαιολογικών ευρημάτων, είτε από ανασκαφές ή από τις υφιστάμενες συλλογές του Τμήματος, συνιστά ένα σημαντικό μέρος των δραστηριοτήτων του Τμήματος.

Η προβολή, προστασία και διατήρηση της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς του νησιού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των πιο πάνω αρμοδιοτήτων. Κατανοώντας την σημασία της προώθησης και ανάπτυξης του κλάδου και της συντήρησης και μελέτης του αρχαιολογικού πλούτου που απορρέει από αυτόν, το Τμήμα Αρχαιοτήτων στηρίζει υποβρύχιες αρχαιολογικές επισκοπήσεις και έρευνες, οι οποίες συμβάλλουν σημαντικά στη διεύρυνση της αρχαιολογικής γνώσης και αποτελούν προϋπόθεση για τη μελέτη της μακροχρόνιας ναυτικής παράδοσης της Κύπρου.

Η ανακάλυψη, το 2006, του Ναυαγίου του Μαζωτού και η έκτοτε ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιείται από το Πανεπιστήμιο Κύπρου σηματοδότησε ένα καινούργιο κεφάλαιο για την ενάλια αρχαιολογία του νησιού. Αναγνωρίζοντας τη μεγάλη σημασία του ευρήματος και συμμετέχοντας ενεργά στην πρώτη υποβρύχια αρχαιολογική ανασκαφή που διενεργείται από αποκλειστικά κυπριακούς φορείς, το Τμήμα Αρχαιοτήτων στηρίζει την έρευνα αυτή χορηγώντας την απα-

Μηχανικός καθαρισμός για αποκάλυψη ξύλου που σώζεται πάνω στη μολύβδινη άγκυρα (φωτο: © Τμήμα Αρχαιοτήτων).

ραϊτήπη άδεια ανασκαφής. Επιπρόσθετα, διαθέτοντας την επιστημονική τεχνογνωσία και επενδύοντας στην απαραίτητη υποδομή, έχει αναλάβει την ευθύνη της συντήρησης όλων των ευρημάτων που ανελκύονται από το ναυάγιο.

Σε αυτό το πλαίσιο, το Τμήμα Αρχαιοτήτων οργάνωσε πρόσφατα, το πρώτο Εργαστήριο Συντήρησης Ενάλιων Αρχαιοτήτων σε εγκαταστάσεις του στη Λάρνακα, θέτοντας έτσι γερές βάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα συντήρησης ενάλιων ευρημάτων. Στόχος του Εργαστηρίου είναι να εξυπηρετεί τις ανάγκες συντήρησης που προκύπτουν από τυχαίες ανακαλύψεις ή τακτικές ενάλιες ανασκαφές με κύρια, προς το παρόν, πηγή αρχαιολογικού υλικού, το Ναυάγιο του Μαζωτού.

Η ύπαρξη ενός τέτοιου Εργαστηρίου δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εξέλιξη των υποβρύχιων αρχαιολογικών ερευνών στο νησί αφού θα αποτελεί το σημείο εξειδικευμένης θεραπείας ευρημάτων από μελλοντικές ανασκαφές ή έρευνες. Διαθέτοντας την υποδομή αυτή επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη της τεχνογνωσίας στον τομέα της συντήρησης και δημιουργεί τις συνθήκες για την ευρύτερη εξέλιξη του κλάδου της υποβρύχιας αρχαιολογίας του νησιού.. Συνεπάγεται ότι οι απαιτήσεις σε εξοπλισμό αλλά και σε ανθρώπινο δυναμικό με συντηρητές που στελεχώνουν ένα τέτοιο Εργαστήριο είναι μεγάλες και, ως εκ τούτου, οι εγκαταστάσεις του Εργαστηρίου στη Λάρνακα εξοπλίζονται και εξελίσσονται ανά-

λογα με τις ανάγκες που προκύπτουν από τα ευρήματα.

Η συντήρηση των εναλίων ευρημάτων

Η συντήρηση αποτελεί μία απαραίτητη διαδικασία, έστω και αν μερικές φορές αποδεικνύεται χρονοβόρα και δαπανηρή. Χωρίς αυτήν κινδυνεύει να χαθεί ολοκληρωτικά πολύτιμο αρχαιολογικό υλικό και μαζί του όλες οι πληροφορίες που αυτό εμπεριέχει. Στόχος των επεμβάσεων που εφαρμόζονται είναι να διαφυλαχτεί ένα αντικείμενο αποτρέποντας την περαιτέρω φθορά του, αναστέλλοντας τους υφιστάμενους φθοροποιούς παράγοντες και μηχανισμούς και διασώζοντας όσο το περισσότερο αυθεντικό υλικό είναι δυνατόν. Στα πλαίσια της ενεργής συντήρησης, δηλαδή όλων εκείνων των ενεργειών που ασκούνται άμεσα πάνω σε ένα αρχαιολογικό εύρημα εφαρμόζονται θεραπείες οι οποίες στοχεύουν στην αναστολή της φθίνουσας πορείας στην οποία βρίσκεται το αντικείμενο λόγω του περιβάλλοντος ταφής του, ενώ άλλες διαδικασίες θα διασφαλίσουν τη σταθερότητά του και την ανάδειξη και διατήρηση του αρχικού σχήματος και διαστάσεων του.

Οι προκλήσεις στον τομέα της συντήρησης ενάλιων αρχαιοτήτων είναι πολλαπλές αφού πρόκειται για ευρήματα από διάφορα υλικά (μέταλλο, ξύλο, κεραμικό, οργανικά κ.α.), τα οποία έχουν υποστεί την φθοροποιό επίδραση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και τα οποία, με την ανέλκυση τους, είναι

ιδιαίτερα ευπαθή και απαιτούν άμεση προστασία και επεμβάσεις. Λόγω της ευαίσθητης φύσης των ενάλιων ευρημάτων η εφαρμογή σωστών διαδικασιών συντήρησης από την πρώτη στιγμή ανέλκυσης τους είναι πρωταρχικής σημασίας. Για τους λόγους αυτούς η συντήρηση αποτελεί ένα αναπόσπαστο μέρος της διατήρησης και μελέτης τέτοιου υλικού και ως εκ τούτου συνεισφέρει ενεργά στην προώθηση και εμπλουτισμό της αρχαιολογικής γνώσης.

Φθοροποιοί Παράγοντες

Πέραν από την μηχανική ζημιά που μπορεί να έχει συμβεί κατά τη διάρκεια της βύθισης ενός ναυαγίου, όπως αυτό του Μαζωτού, ή της μετατόπισης των καταλοίπων κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο βυθό της θάλασσας, ο κύριος φθοροποιοί παράγοντας είναι η δράση του αλμυρού νερού, το οποίο ενθαρρύνει τη δημιουργία χημικών και βιολογικών αντιδράσεων, οδηγώντας στην αποσύνθεση και φθορά των υλικών. Η απορρόφηση του άλατος από πορώδη υλικά, όπως για παράδειγμα οι αμφορείς, οδηγεί στην αποδυνάμωση του υλικού ενώ το νερό, με την κίνηση που δημιουργείται από τα υπόγεια ρεύματα, διαβρώνει και μηχανικά την επιφάνεια αντικειμένων.

Η παρουσία μικρο-οργανισμών, αλλά και ψαριών, τα οποία πιθανώς να ψάξουν καταφύγιο πάνω και μέσα στα κατάλοιπα, συντείνουν στη μηχανική και χημική φθορά των αντικειμένων δημιουργώντας επικαθίσεις, προκαλώντας λεκέδες, μετακινώντας αντικείμενα, κτλ.

Από την άλλη πλευρά όμως ο θαλάσσιος βυθός αποτελεί, σε μερικές περιπτώσεις, το ιδανικό περιβάλλον για τη διατήρηση συγκεκριμένων υλικών, τα οποία σπάνια συναντώνται σε χερσαίες ανασκαφές. Οργανικά υλικά, όπως π.χ. ξύλο, σώζονται σε καλή κατάσταση, συχνά διατηρώντας το αρχικό τους σχήμα και διαστάσεις έστω και αν η δράση του νερού έχει διυλίσει τα συστατικά του υλικά και ουσιαστικά οδηγήσει στη φθορά του πυρήνα του. Επιπρόσθετα, η σταδιακή ταφή με άμμο δημιουργεί τέτοιες συνθήκες που μέσα σε αυτή να μπορούν να διατηρηθούν, σε πολύ καλή κατάσταση, διάφορα ευρήματα.

Διαδικασίες Συντήρησης

Σημαντικότερο στοιχείο στη συντήρηση ενάλιων αρχαιοτήτων είναι η διατήρησή τους, αμέσως μετά την ανέλκυση τους, σε συνθήκες παρόμοιες με αυτές του περιβάλλοντος ταφής αποφεύγοντας απότομες και ραγδαίες αλλαγές. Το γεγονός ότι τα αντικείμενα, ιδιαίτερα τα πορώδη, έχουν κορεστεί με αλάτι, συνεπάγεται ότι αυτά δεν μπορούν να αφεθούν να στεγνώσουν χωρίς προηγούμενη σταδιακή αφαλάτωση τους, αφού οι δυνάμεις που θα ασκηθούν στο

σώμα τους από την κρυσταλλοποίηση των αλάτων κατά το στέγνωμα θα προκαλέσουν μη αντιστρέψιμη ζημιά. Ως εκ τούτου τα αντικείμενα πρέπει να διατηρούνται υγρά μέσα σε με θαλασσινό νερό από την πρώτη στιγμή ανέλκυσης τους. Η συνεργασία μεταξύ όλων των συντελεστών (αρχαιολόγων, συντηρητών, δυτών, κτλ) σε μια ανασκαφή αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την επιτυχή διατήρηση των ευρημάτων.

Έτσι για παράδειγμα τα κεραμικά αντικείμενα αφαλάτωνονται σταδιακά με την μέθοδο της εμβάπτισης και η επιφάνειά τους καθαρίζεται μηχανικά, ενώ μετά το στέγνωμά τους ενδέχεται να απαιτούν σταθεροποίηση ή συγκόλληση, σε περίπτωση θραυσμάτων. Η επιλογή της μεθόδου συντήρησης για τα υδατοκορεσμένα οργανικά υλικά εξαρτάται και από την ποσότητα που έχει ανευρεθεί αφού ορισμένες διαδικασίες απαιτούν εξειδικευμένο εξοπλισμό και εγκαταστάσεις. Ενδεχόμενο στέγνωμα, χωρίς προηγούμενη επέμβαση συντήρησης, θα οδηγήσει στη σκεύρωση και ολοκληρωτική αποσύνθεση του υλικού. Ένας τρόπος συντήρησης π.χ. ξύλου, είναι η ενίσχυση του φθαρμένου πυρήνα με υλικό το οποίο θα στερεοποιηθεί κατά το στέγνωμα, διατηρώντας έτσι το υφιστάμενο σχήμα και διαστάσεις του. Το PEG (πολυεθυλική γλυκόλη) είναι ένα είδος συνθετικού κεριού το οποίο έχει χρησιμοποιηθεί επιτυχώς παγκοσμίως στη συντήρηση υδατοκορεσμένων οργανικών, όπως και στη συντήρηση του Καραβιού της Κερύνηας. Μία άλλη κατηγορία υλικών είναι τα μέταλλα, για τον καθαρισμό των οποίων μπορούν να χρησιμοποιηθούν μηχανικά και χημικά μέσα, απομακρύνοντας τα προϊόντα διάβρωσης και αποκαλύπτοντας την αυθεντική τους επιφάνεια.

Η συντήρηση δεν περιορίζεται μόνο στις θεραπείες που εφαρμόζονται πάνω στα ευρήματα. Η λήψη προληπτικών μέτρων που θα εξασφαλίσουν κατάλληλες συνθήκες φύλαξης και έκθεσης (έλεγχος περιβαλλοντικών παραμέτρων) των ευρημάτων είναι εξίσου σημαντική για τη διασφάλιση της μακροχρόνιας διατήρησής τους.

Για τους πιο πάνω λόγους το Τμήμα Αρχαιοτήτων έχει αναλάβει όλη τη διαδικασία συντήρησης των ευρημάτων από την παροχή πρώτων βοθημάτων μέχρι τη φύλαξη, προστασία και μελλοντική έκθεση τους μετά τη συντήρησή τους.

Οι πρόσφατες εξελίξεις στην υποβρύχια αρχαιολογία αποδεικνύουν ότι ο κλάδος αυτός προσελκύει αυξημένο ενδιαφέρον και συνάμα διαθέτει σημαντική προοπτική ανάπτυξης. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων θα συνεχίζει να ενθαρρύνει και να στηρίζει ενεργά πρωτοβουλίες στην ενάλια αρχαιολογία και θα εξακολουθεί να παίζει πρωταρχικό ρόλο στην επιστημονική εξέλιξη της ενάλιας αρχαιολογίας του νησιού και στον εμπλουτισμό της αρχαιολογικής γνώσης.